

Filosofista etiikkaa ja elämänkatsomustietoa ei voi korvata

Keskustelu suomalaisesta katsomusopetuksesta kietoutuu arvokasvatukseen. Nykyisen eriytetyn mallin puolestapuhujat korostavat, että jokaisen tulee saada oman arvomaailmansa ja identiteetinsä mukaista opetusta. Kaikille yhteisen uskontotiedon kannattajat taas liputtavat katsomusten- ja kulttuurienvälisen arvodialogin puolesta. Nämä leirit näyttävät jakavan yhteisen lähtökohdan: arvokasvatus voi kantaa hedelmää vain uskontojen maaperässä, ja erityisen kauhistuttavaa olisi, jos koululaiset turmeltaisiin filosofisella etiikalla.

Keskustelu suomalaisesta katsomusopetuksesta otti jälleen tulta, kun opetusministeriön tuntijakotyöryhmä ehdotti vuonna 2010 peruskoulun uuteen tuntijakoon kaikille yhteistä oppiainetta nimeltä etiikka. Sitä oli tarkoitus opettaa kaikille oppilaille katsomuksesta riippumatta pieni määrä (kaksi vuosiviikkotuntia) nykyisten katsomusaineiden ohessa. Juuri mikään taho ei kiitellyt aloitetta, vaan lähinnä se nosti pintaan vanhat eturistiriidat.

Keskustelu sai nopeasti saman suunnan kuin vajaat sata vuotta sitten, kun itsenäiseen Suomeen sorvattiin ensimmäistä koululakia. Myös silloin ehdotettiin kaikille yhteistä etiikkaa, ja myös silloin ehdotus tyrmättiin. Näin on sittemmin tapahtunut useammankin kerran.

Viime vuosisadan alussa kaikille yhteisen etiikan – tai siveysoopin, kuten nimitys tuolloin kuului – opetuksen torjumiseksi riitti se argumentti, että kristillisyyden opetus on siveellistä ja siveysopin opetus kristillistä. Moraali- ja arvokasvatus paalutettiin kristilliselle perustalle. Tämä näkemys on pitänyt pintansa vuosikymmenten saatossa.

Enää sama argumentti ei kuitenkaan kelpaa. Luterilaisen yhtenäiskulttuurin aika alkaa olla ohi, ja suomalainen yhteiskunta on peruuttamattomasti moniarvoinen ja -kulttuurinen. Jotain on siis tehtävä.

Monikulttuurisuuden vaikutus

Monikulttuurisuus tuo katsomusainekeskusteluun monensuuntaisia jännitteitä. Samaan aikaan pitäisi kunnioittaa jokaisen omaa kulttuuri-identiteettiä ja luoda dialogia eri katsomusperinteiden välille. Oppilaita uskontokuntien mukaan eriyttävä oman uskonnon opetus tukee osaltaan identiteetin rakentumista, mutta se ei ole paras vaihtoehto katsomustenvälisen dialogin synnyttämiseen.

Tätä periaatteellista dilemmaa suuremmaksi pulmaksi uhkaa muodostua katsomusten kirjo. Jo nyt opetussuunnitelmien perusteet tunnistavat pitkälti toistakymmentä eri katsomusainetta, ja määrä todennäköisesti kasvaa. Opetuksen järjestämisen kannalta tilanne on luonnollisesti ongelmallinen. Pienille uskontoryhmille on lisäksi

mahdotonta kouluttaa riittävää määrää päteviä opettajia.

Ratkaisuksi on ehdotettu kaikille yhteistä oppiainetta, joka jakaisi tasapuolisesti tietoa eri katsomuksista. Tämä parantaisi katsomustenvälistä dialogia, mutta oppilaiden kulttuuri-identiteetin vahvistamista se tuskin tukisi. Ennen kaikkea on epäilty, ettei yhteinen ja uskonnollisesti neutraali katsomusaine kykenisi täyttämään arvokasvatuksellista tehtäväänsä.

Epäily neutraalin katsomusaineen arvokasvatuksesta kompetenssista on sikäli omituinen, että sellainen aine on jo olemassa, nimittäin elämänkatsomustieto eli ET. Se ei erottele eri katsomuksia vaan sitoutuu ainoastaan samaan arvoperustaan kuin koko suomalainen koululaitos. ET:n tavoitteet noudattavat yleishumaania eetosta, joka on nähtävissä muun muassa YK:n ihmisoikeussopimuksissa ja suomalaisista koulusäädöksissä.

ET kuitenkin sivuutetaan usein katsomusainekeskustelussa – ilmeisesti siksi, että sen kuvitellaan sopivan vain uskonnottomille. Uskontokuntiin kuuluvien oletetaan tarvitsevan arvojensa perustaksi jotain korkeampaa. On kiinnostavaa, että tällaiselle näkemykselle löytyy puoltajia niin yhteistä katsomusopetusta kannattavista kuin sitä vastustavistakin.

Uskontotieto ei täytä ET:n saappaita

Kaikille yhteinen uskontotieto on saanut julkisessa keskustelussa yllättävän paljon kannatusta, ja tukea on tullut myös niiltä tahoilta, jotka ovat perinteisesti suhtautuneet kriittisesti uskonnonopetukseen kouluissa. Kauniina tausta-ajatuksena mainitaan se, että moniarvoisessa ja -kulttuurisessa maailmassa kohdataan lukuisia erilaisia uskonnollisia katsomuksia, joista pitää tarjota tietoa.

Samalla jätetään lausumatta julki taustaoletus, että ihmisten katsomukset ja niiden varaan rakentuva identiteetti ovat luonteeltaan ennen muuta uskonnollisia. Tällainen oletus ei ole nyky-Suomessa perusteltu.

Elämänkatsomustieto lähtee näkemyksestä, että yksilön elämänkatsomuksen ja identiteetin muovautumiseen vaikuttaa joukko monenkirjavia tekijöitä, esimerkiksi perhe, ystävät, koulu, harrastukset ja media. Näiden

joukossa uskonto on vain yksi, vaikka toki joillekin yksilöille varsin tärkeä tekijä.

ET:n opillinen perusta rakentuu monen eri tieteenalan varaan. Perinteisesti filosofia on ollut ET:n vahva taustatiede, mutta myös esimerkiksi antropologia, uskontotiede, sosiologia, sosiaalipsykologia ja historia kuuluvat luontevasti ET:n rakennusaineiksi – luonnontieteitä unohtamatta.

Poikkitieteellinen lähtökohta tekee ET:stä poikkeuksellisen oppiaineen suomalaisessa koulujärjestelmässä. Se on laajasti yleisivistävä ja ottaa opetuksessa huomioon oppilaiden yksilölliset vahvuudet mitä moninlaisimmin tavoin. Tämän jos minkä luulisi tukevan oppilaiden oman identiteetin rakentumista.

Uskontotieto ei oppiaineena voisi sisältää kuin murto-osan ET:n ulottuvuuksista. On suorastaan vaikea käsittää, miksi joku haluaisi korvata ET:n uskontotiedolla – ellei taustalla olisi ajatus, että arvokasvatuksen pitää perustua uskontoihin.

Suuri ja mahtava filosofian pelko

Myös nykyistä uskonnonopetusta puolustavat tahot kaivahtivat välittömästi ehdotusta yhteisestä etiikasta. Sekä silloinen arkkipiispa Jukka Paarma että Suomen uskonnonopettajain liitto (SUOL) kommentoivat opetusministeriön työryhmän kannanottoa suorasukaisesti oman karvansa paljastaen.

Neutraali etiikan opetus tarkoittaisi filosofista etiikkaa, joka ei näiden kannanottojen mukaan riitä eikä sovi kouluun. Paarman sanoin: ”Mitä olisi pelkkä etiikka sinänsä. Se lienee jotakin relativistista, kuvailevaa. Sellaisena se ehkä opettaisi määrittelemään, mutta ei varmaankaan kasvattaisi moraaliseen kannanottoon vaan helpommin kyyniseksi relativistiksi. Katsomusaineiden painopiste siirtyisi tämän mukaan entistä voimakkaammin uskonnotomaan tai jopa ateistiseen suuntaan.”¹

SUOL pani vielä paremmaksi: ”Pelkkä filosofisen etiikan kurssi ohentaisi sitä katsomuksellista kasvun mahdollisuutta, jonka uskontojen etiikka tarjoaa. Varsinkin perusopetusikäisen eettinen ajattelu on aina sidottu taustalla olevaan arvomaailmaan, jonka kivijalkoina uskonnot ovat. [...] Etiikka myös avaisi oven uudelle perusopetuksen oppiaineelle, filosofialle.”²

Näyttää selvältä, että nykyisen katsomusopetusmallin keskeisten puolustajien – evankelis-luterilaisen kirkon ja uskonnonopettajien etujärjestön – huoli kohdistuu nimenomaan filosofiseen etiikkaan. Heistä se ei yksinkertaisesti kelpaa koulun arvokasvatuksen perustaksi.

Surullinen johtopäätös näyttäisi olevan se, että Suomen uskonnollisiin piireihin on pesiytynyt suuri ja mahtava filosofian pelko. Kouluissa kummittelee filosofisen etiikan aave, joka ilmeisesti koetaan uhkaksi uskonnolle.

Filosofia muodostaa etiikan kivijalan

Paarman ja SUOL:n hyökkäys filosofista etiikkaa vastaan on tietenkin absurdi. Filosofian historia tuntee lukemat-

tomia eri filosofien – uskonnollisten tai uskonnottomien – luomia normatiivisia järjestelmiä, joissa rationaalisesti määritellään ja perustellaan arvoja ja moraalia. Myöskään mikään varteenotettava empiirinen yhteiskuntatieteellinen tai psykologinen tutkimusaineisto ei tue ajatusta, että uskonnottomuus tekisi kenestäkään moraalityöntä.

Päinvastoin on syytä muistaa, että etiikka on ollut nimenomaan filosofian perinteinen osa-alue ja tutkimuskohde jo yli kahden vuosituhannen ajan. Mikään muu tieteenala ei yksinkertaisesti voi ylittää eikä ohittaa filosofista teorian- ja käsitteenmuodostusta etiikan alalla.

Uskontoihin sidotun arvomaailman puolustaminen filosofista etiikkaa vastustamalla on sikäläkin omituista, että esimerkiksi Helsingin yliopiston teologisessa tiedekunnassa on vahva ja elävä filosofisen tutkimuksen perinne. Muutenkin Suomessa tehdään varsin kiinnostavaa uskonnonfilosofiaa.

Kyynisesti voisi ajatella, että syy filosofisen etiikan vastustukseen onkin silkka edunvalvonta ja nykyisen työmarkkina-aseman pönkittäminen. Jokseenkin jokaisessa Suomen koulussa palvelee virassa oleva evankelis-luterilaisen uskonnon opettaja tai useampia. Sekä nykytalon että mahdollinen uskontotieto takaavat näille kaikille virka-aseman jatkuvuuden. Filosofiseen etiikkaan perustuva oppiaine taas toisi lisää töitä filosofian ja elämäntutkimuksen opettajille.

Arvojen opetuksesta arvojen ymmärtämiseen

Nykyisin näyttää olevan vallalla käsitys, että arvoihin liittyvät ongelmat voidaan ratkaista tietoa lisäämällä. Ihmisille pitäisi vain kertoa, minkälaisia arvoja maailmassa on. Tähän uskontotieto olisi sopiva oppiaine.

Rohkenen kuitenkin väittää, että joka ikinen suomalainen tietää viimeistään peruskoulun päättäessään, että maailma on pullollaan erilaisia arvoja ja kulttuureita. Ongelma on siinä, ettei tämä tieto jalostu ymmärrykseksi erilaisia arvomaailmoja kohtaan saati kyvyksi sietää omista arvostuksista poikkeavia arvoja.

Tieto sinänsä ei lisää ymmärrystä, tarvitaan tiedonkäsitteilyn ja eettisen ajattelun taitoja. Arvojen kohdalla tällaisiin taitoihin harjaannuttaa filosofinen etiikka, jonka käsitteellinen välineistö on kehittynyt vuosituhansien paineessa. Mikään ”neutraali uskontotieto” tai oman uskonnon opetus ei voi tarjota vastaavaa perustaa arvojen analyysiin.

Filosofiseen etiikkaan perustuva arvokasvatus lieneekin ainoa mahdollisuus aidolle, ymmärtävälle katsomustenväliselle dialogille. On lähinnä surullista, että vanhakantainen uskonnollinen ideologia estää suurta osaa suomalaiskoululaisista saamasta tarvitsemaansa etiikan opetusta.

Miksi filosofian ja elämäntutkimuksen opettajat eivät silti suuna päänä vaadi yhteistä etiikan opetusta Suomen kouluihin? Yksinkertaisesti siksi, että filosofiseen etiikkaan perustuvaa opetusta on jo tarjolla – elämäntutkimustietoa ja lukioissa lisäksi filosofiaa. Yhteinen katsomusaine nykyisten eturistiriitojen paineessa tuskin toisi mitään lisäarvoa nykyisestä elämäntutkimustiedon ja filosofian opetuksesta nauttiville. Ei pidä korjata sellaista, mikä ei ole rikki.

Viitteet

- 1 Kirkolliskokous 2010, 6.
- 2 Suomen uskonnonopettajain liiton kannanotto opetusministeriön tuntijakotyöryhmän esitykseen 8.4.2010.

Kirjallisuus

Kirkolliskokous 2010. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon Kirkolliskokous. Keskus-

relupöytäkirja, kevätistuntoaika 2010.
Verkossa: [http://sakasti.evli.fi/sakasti.nsf/0/987DF93C5804285BC2257909002867CA/\\$FILE/ATTCO765.pdf](http://sakasti.evli.fi/sakasti.nsf/0/987DF93C5804285BC2257909002867CA/$FILE/ATTCO765.pdf)
Suomen uskonnonopettajain liiton (SUOL) kannanotto opetusministeriön tuntijakotyöryhmän esitykseen 8.4.2010.
Verkossa: http://www.oph.fi/download/122932_Uskonnon_katsomusopetuksen_yhteisesta_osuudesta.pdf

ARTO KALLIONIEMI

Uskonto- ja katsomustieto kehitettävä uudeksi oppiaineeksi

Suomalaisesta katsomusopetusmallista on viime vuosina keskusteltu julkisuudessa laajasti. Viimeksi kiistaa on aktivoanut kesäkuussa 2012 annettu perusasteen tuntijakopäätös. Viime vuosikymmeniltä ei löydykään koulu-uudistusta, jonka yhteydessä koulun katsomusopetuksesta ei olisi kiistelty. On yllättävää, ettei siitä huolimatta vallitsevaa mallia ole juurikaan uudistettu, vaikka sen lähtökohdat ovat 1920-luvulta – aikakaudelta, jolloin muun muassa yhteiskunnan väestörakenne ja valtakirkon asema Suomessa olivat täysin erilaiset kuin nykyään.

Katsomusopetusta koskevaa lainsäädäntöä muutettiin viimeksi uskonnonvapauslain uudistuksen yhteydessä 2000-luvun alussa. Muutokset jäivät kosmeettisiksi. Uskonnon opetus muuttui ”tunnustuksellisesta” opetuksesta oppilaan ”oman uskonnon opetuksi”. Käsitteenä viimeksi mainittu on vaikeaselkoisempi, monitulkintaisempi ja jopa ristiriitaisempi kuin aiemmin käytetty termi.

Muutosta ei kuitenkaan siirretty ohjatusti koulumaailmaan esimerkiksi täydennyskoulutuksen avulla. Näin käsitteen ’oman uskonnon opetus’ sisältö on jäänyt monille rehtoreille ja opettajille avautumatta. Siirtymään ei myöskään liitetty minkäänlaista valtion tukemaa tutkimus- ja kehittämistoimintaa, mikä on varsin outoa. Jos vastaava uudistus olisi tehty jossakin muussa kouluaineessa, opetus- ja kulttuuriministeriö olisi luultavasti suunnannut merkittävästi varoja käytännön toteutukseen.

Globalisaation ja kulttuurisen moninaistumisen vuoksi suomalaisessa yhteiskunnassa on käynnissä syvä muutosprosessi. Maahanmuuton seurauksena katsomuksellisesti melko homogeeninen yhteiskunta on

muuttunut selvästi moninaisemmaksi. Sekularisaatio, individua-lisaatio ja luterilaisen kirkon aseman heikentyminen vaikuttavat samanaikaisina prosesseina uskonnon ja sen myötä myös uskonnonopetuksen rooliin, asemaan ja tehtävään suomalaisessa yhteiskunnassa.

Katsomusopetuksen merkitys on kasvanut huomattavasti. Kansalaiset tarvitsevat selvästi aiempaa laajalaisempia ja syvällisempiä uskonnollisen ja katsomuksellisen yleissivistyksen tietoja ja taitoja. Arjen dialogi eri tavoin ajattelevien, uskovien ja uskonottomien välillä on välttämätöntä. Lähes kaikissa Euroopan yhteiskunnissa keskustellaan sosiaalisesta koheesiosta ja tuetaan kansalaisten mahdollisuuksia aktiiviseen keskinäiseen vuorovaikutukseen useilla eri foorumeilla. Sitä pidetään tärkeänä yhteiskunnan toimivuuden ja yhteiskuntarauhan kannalta.

Opetuksen nykymallin kriisi

Nykymallin kriisi on syntynyt useasta tekijästä, joista merkittävimpiä ovat väestörakenteen muutos, uuden-